

Ana Perinić Lewis

DA TI REČEM POVIJEST!: USMENE PREDAJE O DOSELJENJU I POVIJESNIM DOGAĐAJIMA NA OTOKU HVARU

Ana Perinić Lewis
Institut za antropologiju
Gajeva 32, Zagreb
ana.perinic@inantro.hr

UDK 821.163.42-1::398(497.5-210.7Hvar)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 30.9.2011.
Prihvaćeno: 15.2.2012.

Podjela Hvara na zapadni, mediteranski, starosjedilački i istočni, doseljenički dio otoka istodobno je podjela na dvije društvene skupine, dvije zajednice sjećanja. Kroz analize predaja o doseljenu kao dijelu društvenoga sjećanja i konstrukcije identiteta utvrđena je razlika u pričama o dolasku i formiranju naselja među stanovnicima istočnih i zapadnih hvarskih naselja. Njima se pokazuje i dokazuje povezanost te pravo na otočni prostor koji naselja zauzimaju. Uočeno je da razlika u kolektivnom sjećanju te njegovoj verbalizaciji počiva i na rodnoj dimenziji. Uz predaje o doseljenu analiziraju se i povijesne predaje povezane s nekim povijesnim događajem u određenom otočnom naselju koji je snažno utjecao na tadašnju lokalnu zajednicu. Takav je povijesni događaj i danas neizostavni dio percepcije ostalih hvarskih naselja o obilježjima nekog mjesta i njegovih stanovnika, temelj stereotipizacije, ali i važan segment identiteta skupine.

Ključne riječi: usmene predaje; otok Hvar; društveno sjećanje; predaje o doseljenu; predaje o događajima lokalne povijesti; identifikacije otočnih zajednica.

Uvod

Istražujući lokalne identifikacije na otoku Hvaru¹, izdvojila sam povijesne predaje o postanku i osnutku otočnih sela i gradova te o određenim događajima

¹ Ovaj je rad dio doktorske disertacije *Pluralizam lokalnih identiteta Hvarana u pisanim izvorima i usmenom pjesništvu*. Izrađen je u sklopu projekta „Populacijska struktura Hrvatske - antropogenetički pristup“ (MZOŠ 196-1962766-2751, voditelj akademik Pavao Rudan).

lokalne povijesti koji su danas dio identifikacijskih procesa pojedinih hvarskih lokalnih zajednica. Tijekom tri godine (2006. – 2008.) provela sam opsežna terenska istraživanja na otoku Hvaru, kojima je obuhvaćeno 100 ljudi raznih životnih dobi iz svih stalno naseljenih otočnih naselja.² U tijeku istraživanja proširila sam i primarnu temu istraživanja mikroregionalne podjele otoka na istok i zapad otočanima iznimno zanimljivim i rado iznošenim razlikama i stereotipima između susjednih naselja koji se mogu objediniti pojmom kampanilizam.

U sklopu intervjua kazivači su pričali i povijesne predaje. Usmena predaja jedan je medij prijenosa i pohrane društvenoga pamćenja događaja iz prošlosti važnih za identifikaciju lokalnih zajednica, „oblik književno organizirane ‘stalnosti’ koja podliježe s unutrašnje strane – varijantnom razlistavanju, a s vanjske strane promjenama kroz koje prolazi zajednica“ (Zečević 1974: 65). Predaja je književna vrsta usmene proze u kojoj su pisana i usmena tradicija blisko povezane. Odlikuje ju kratkoća, fragmentarnost, emotivan i rastrgan ton. Kompozicijski i stilski predaje su jednostavne, najčešće jednoepizodne, a glavno mjerilo za njihovo određivanje jest vjerovanje u istinitost onoga o čemu se kazuje. Vjera u istinitost najbolje se ogleda u *formulama vjerodostojnosti*. To su dijelovi predaje u kojima se potvrđuje ispričani događaj, odnosno kojima se recipijentima posredno (tvrdnje i iskazi koji su u funkciji uvjeravanja) ili neposredno (izravne tvrdnje i uvjeravanja o istinitosti događaja) jamči njegova istinitost. One uključuju točne datacije, preciziranje mjesta događaja i pozivanje na svjedoke, ali i one iskaze u kojima se iskazuje ambivalentnost prema istinitosti sadržaja (Rudan 2006: 93).

Tematski se predaje dijele na *mitološke* (govore o vjerovanju u nadnaravna bića; dijele se na demonološke i praznovjerne), *etnološke* (tema im je podrijetlo pojava i stvari) i *povijesne* (govore o povijesnim reminiscencijama). Međutim, ta podjela nije čvrsta jer se sadržaji predaja često prepleću. U predajama se mogu izdvojiti tri načina prikazivanja: *kronikat* (usmeno priopćenje, informacija u sklopu govorne riječi), *memorat* (pričanje o događaju po vlastitome sjećanju) i *fabulat* (tradicijom prenošena priča o događaju) (Bošković-Stulli 2006: 22-23). U ovome radu izdvojene su i analizirane povijesne predaje koje su kazivači uklopili u priče i objašnjenja postanka i osnutka sela i gradova na otoku Hvaru te o određenim mjesnim povi-

² Obuhvaćen je velik broj ispitanika zbog nastojanja da se intervjuiraju mještani svih stalno naseljenih mjesta na otoku Hvaru jer su stereotipi o stanovnicima pojedinih naselja vrlo različiti s obzirom na otočno mjesto i zajednicu kojoj kazivač pripada, baš kao što su otočna naselja svako za sebe određena svojom geografskom danošću i smještajem na otoku. Identiteti svih otočana prikriveni su izmišljenim imenima, točni su podaci o mjestu rođenja i stanovanja te godine, osim ako su tražili da prikrijem i godine. Istraživanja su provedena kvalitativnim metodama etnografskoga terenskog istraživanja i tehnikom intervjua. Intervjui su bili otvorenog tipa, nisu vođeni prema unaprijed određenom i razrađenom upitniku, već su se prema istraživačkoj temi bavili razlikama među stanovnicima istočnog i zapadnog dijela otoka i propitivanjem granica te stereotipnih imena i karakteristika.

jesnim događajima koji su postali dio identifikacije razmatranih hvarskih zajednica. Najčešće je riječ o fabulatima, ali pojedini su događaji preuzeti iz recentnije lokalne prošlosti zajednice književno oblikovani u usmenim predajama prema vlastitom sjećanju kazivača pripovjedača.

Predaje o doseljenu i nastanku pojedinih otočnih naselja ispričane su mi najčešće na početku intervjua, nakon autobiografije i obiteljske povijesti, kao uvod u odgovor ili dio odgovora na postavljeno pitanje o podjeli otoka na istok i zapad. Naracije prije i poslije iznošenja predaje o doseljenu razlikovale su se tonom i kazivačkim kontekstom. Kada bi počeli pričati o povijesti naselja, narativni ton redovito se mijenjao, uvijek sam bivala upozorena da slijedi predaja i da se „priča povijest“. Time su svi sugovornici, bili oni članovi obitelji ili informatori/čuvari vrata (*gate keeper*) koji su me pratili, uključujući i mene, bivali pretvoreni u recipijente. Pričanje je prekidano samo ako se pozivalo na neki izvor (primjerice, kazivač iz Brusja otvarao mi je knjige koje je spominjao u predaji) ili kada mi se kao neotočanki nastojalo objasniti gdje se u naselju ili u blizini naselja nalazi određeni lokalitet spominjan u predaji. Za razliku od njih, povijesne predaje koje tematiziraju događaje iz recentnije povijesti zapravo su pripovjedne epizode unutar opisivavanja međumjesnih rivaliteta, često su mi ih pričale skupine prijatelja i susjeda ili više članova obitelji, nadopunjujući jedni druge. U hvarskim usmenim predajama i njihovu korištenju pri reprezentaciji hvarskih otočnih zajednica vidljivo je veliko značenje društvenog sjećanja i mehanizmi njegova čuvanja i prijenosa.

O društvenom sjećanju

Sjećanje i pamćenje³ imaju važnu ulogu u izgradnji i održanju individualnoga i društvenog identiteta, pomoću njih provodi se sistematiziranje prošlosti, potvrđivanje sadašnjosti i planiranje budućnosti. Društveno je sjećanje vrlo važan čimbenik u izgradnji kolektivnog identiteta. Razlikuje se od povijesne rekonstrukcije, a pojedinci ga posjeduju ako i nisu imali stvarni doticaj s prošlošću koje se „sje-

³ U ovome radu koristit će se termin *društveno sjećanje*. U engleskom i francuskom jeziku postoji samo jedna riječ – *memory* i *mémoire*, dok u njemačkom jeziku postoje dva pojma *Erinnerung* i *Gedächtnis*. Urednice zbornika radova „Kultura pamćenja i historija“ Maja Brkljačić i Sandra Prlenda u predgovoru su iznijele svoje prevoditeljsko rješenje za distinkciju ‘sjećanja’ i ‘pamćenja’ slijedeći njihovo razlikovanje u njemačkom jeziku: *kolektivno sjećanje* obuhvaća skup uspomena što ga dijeli određena zajednica, a *kolektivno pamćenje* označava i rad na tom sadržaju, kreiranje pamćenja kao politički proces (Brkljačić i Prlenda 2006: 17). Termin *društveno pamćenje* u sebi nosi političku dimenziju, temelji se na naracijama prošlosti i tumačenjima koja se uspostavljaju na vrhu društvene hijerarhije, dok je *društveno sjećanje* skup individualnih reinterpretacija ili preoblikovanja tih naracija. Ova se istraživanja temelje na individualnim naracijama u kojima se kroz tumačenje prošlosti reprezentira vlastita lokalna zajednica i ovjerava njezino mjesto u sadašnjosti. Stoga će se koristiti termin *društveno sjećanje*.

ćaju“ upravo stoga što je društveno sjećanje stav prema prošlosti koji se ostvaruje u sadašnjosti (Connerton 2004: 21). Interes znanosti za društveno sjećanje javlja se početkom 20. stoljeća. Njegov je začetnik francuski sociolog Maurice Halbwachs (1877. – 1945.), čije se pionirsko otkriće temelji na spajanju kolektivnog sjećanja i skupine te na tvrdnjama o prošlosti kao socijalnoj konstrukciji i kulturnoj tvorevini „čija se priroda nadaže iz potrebe za smislom i relacijskih okvira svake pojedine sadašnjosti“ (Assmann 2006: 61). Halbwachs razlikuje autobiografsko sjećanje (sjećanje na događaje koje smo osobno doživjeli u prošlosti) i povijesno sjećanje koje je materijalizirano u prostoru, simboličkim znakovima i praksama (primjerice, pisani izvori, usmena predaja, fotografije, kalendari, spomenici, ali i komemoracije, festivali i sl.) (Halbwachs 1992: 23-24). Halbwachsovi nasljednici, među kojima su najpoznatiji Pierre Nora i Jan Assman, javljaju se osamdesetih godina 20. stoljeća produbljujući teoriju o društvenom sjećanju.

Francuski povjesničar Pierre Nora ističe da je sjećanje vezano uz ljudske skupine podložno mijenama, dijalektici sjećanja i amnezije. Zbog ubrzanja društvenih procesa, sjećanje u modernom društvu postaje posao velikog broja pojedinaca i svi kao da u njemu žele pronaći uporišnu točku u vrtlogu zbivanja. Nora razlikuje pravo, neposredno pamćenje sačuvano u gestama, navikama, govoru tijela, refleksnim znanjima itd. od modernog, namjernog i neizravnog pamćenja koje je prije svega arhivističko i materijalizirano (Nora, 2006: 29-30).

Kolektivno sjećanje prema njemačkom egiptologu i kulturologu Janu Assmannu ima dva oblika: komunikacijsko i kulturno sjećanje. Komunikacijsko sjećanje obuhvaća neposredni iskustveni horizont, sjećanja koja se odnose na recentnu prošlost i koja čovjek dijeli sa svojim suvremenicima (npr. generacijsko sjećanje). Njegovi su nositelji svjedoci jedne zajednice sjećanja, znanje o prošlosti upija se istodobno s učenjem jezika i svakodnevnom komunikacijom pa su oblici komunikacijskog pamćenja neformalni, nestrukturirani i tematski nestabilni. Takvo osobno jamčeno i komunicirano iskustvo obuhvaća vremenski raspon od tri do četiri generacije (80 – 100 godina) (Assmann 2006: 63-65), a predmet je istraživanja brojnih znanstvenih disciplina, što dovodi do terminološke i konceptualne raznovrsnosti: usmena povijest (*oral history*), zatim životna povijest (*life history*) u etnologiji, antropologiji i folkloristici, životna priča (*life story*) u folkloristici, lingvistici i psihologiji, osobna pripovijest (*personal narrative*) u folkloristici i pripovijest o osobnom iskustvu (*narrative of personal experience*) najčešće u lingvistici (Marković 2010).

Kulturno sjećanje usmjereno je na čvrsta uporišta u prošlosti, za njega nije bitna činjenična, nego davno upamćena povijest, mitska prapovijest i događaji apsolutne prošlosti. Odlikuje ga visok stupanj oblikovanosti i ceremonijalna komu-

nikacija, a prenose ga odabrani nositelji (šamani, bardi, grioti, svećenici, učitelji, umjetnici, pisci, učenjaci, mandarin i dr.) koji imaju posebnu punomoć na znanje i poučavanje (Assmann 2006: 64–66). Assmann i Nora u svojim su teorijama naglasak stavili upravo na ta „čvrsta uporišta“, materijalna i opredmećena sjećanja (Assmann ih naziva *figurama sjećanja*, Nora *mjestima sjećanja*) te na njihovu proizvodnju. Tako se i današnji dominantni pristupi u proučavanju društvenog sjećanja mogu podijeliti na semiotičku analizu materijalnih i opredmećenih sjećanja neovisno o pojedincima koju teorijski predstavljaju Nora i Assmann ili na analizu javnog diskurza i proizvodnju i institucionalizaciju kolektivnih sjećanja koju provode političke elite i mediji, a koja je utvrđena u radovima američkih sociologa kulture (Vučković Juroš 2011: 80).

Belgijski etnolog Jan Vansina, proučavajući usmene tradicije, opisuje fenomen povijesnog sjećanja bez sustava pisma. Smatra da su iskazi o podrijetlu, skupni i individualni, različite manifestacije istoga dinamičkog procesa usmene predaje u različitim stadijima. Moj izbor dviju vrsta povijesnih predaja u radu zapravo je uvjetovan time što su mi otočani pričali ili samo najraniju povijest naselja i zajednica ili događaje iz recentne lokalne povijesti. To potvrđuje Vansininu tvrdnju zasnovanu na analizi usmenih predaja o podrijetlu i postanku prema kojoj historijska svijest funkcionira na dvjema razinama: vrijeme postanka i najmlađa prošlost. Granica između njih pomiče se zbog slijeda generacija i prema Vansini otvara se „plutajuća praznina“ (*floating gap*) (Vansina 1985: 23). Genealogije su primjeri spajanja sadašnjosti i doba podrijetla u slijed pojedinačne generacije.

Iznesene teorije o društvenom sjećanju i njegovim oblicima tako nas stavljaju pred dva načina percepcije društvenog sjećanja. S jedne strane, Assmannovu dihotomiju komunikacijskog i kulturnog sjećanja, razdvajanje individualne, usmene naracije o prošlosti od materijaliziranog, najčešće institucionaliziranog sjećanja. Njoj je slično Norino razdvajanje sjećanja i povijesti. S druge strane, Vansina govori o dvjema vremenskim razinama, dvjema ekstremnim točkama kontinuuma. Analize usmenih predaja i naracija o prošlosti otoka Hvara pokazuju povezanost i međuigru obiju dimenzija društvenog sjećanja koje su možda najbolje objedinjene sintagmom u naslovu rada: „da ti rečem povijest“.

Sjećanje na doseljenje – „da ti rečem povijest“

Otok Hvar podijeljen je na dvije mikroregije: 1) zapadnu („mediteransku“, starosjedilačku, pretežno urbanu, čakavsku) i 2) istočnu (gorštačku, „kopnenu“, doseljeničku, većim dijelom štokavsku) u kojoj je većina naselja formirana dolaskom doseljenika s kopna tijekom i nakon turskih ratova, od 16. do 18. stoljeća. Istočni

dio otoka nosi povijesni naziv *Plame*, na njemu su naselja nastala kasnije od zapadnih (od 15. do 18. st.) i većinom od doseljenika iz zapadnih hvarskih naselja ili izbjeglica s kopna. Ta binarna geokulturna podjela otoka također je podjela na dvije relativno homogene društvene grupe, dvije zajednice sjećanja koje posjeduju različita kulturna sjećanja preko kojih ostvaruju kolektivne identifikacije.

Izdavam meni najdojmljiviju usmenu predaju o bijegu pred Turcima, dolasku na otok Hvar i postanku sela Bogomolje. Kazivač ju je ispričao na samom početku intervjua nakon svojega predstavljanja i općih podataka o selu. Zbog korištenja prvoga lica množine „mi“ ili posvojne zamjenice „naši“, a ponekad prelaska na sivevremenski prezent u tijeku priče, iskaz djeluje kao svjedočanstvo aktivnog sudionika seobe u nedavnoj prošlosti. Vrlo slične, živopisne usmene predaje o doseljenu prepune dijaloga i obraćanja u prvom licu ispričane su mi u Gdinju, Zastraišću i Sućurju.

Joško (Bogomolje, 76): *Mi smo prije 600 godina uglavnom doselili, uglavnom smo doselili iz zapadne Hercegovine, zato naši nisu tamo ljudi mogli, dicu su im uzimali od dvi-tri godine za janičare, malu dicu, curice su uzimali od 15, 16, 20 godina za age da se izivljavaju ustvari na njima. Imate lanternu, prva lanterna koja ide od Albanije prema Crngorcima di piše 'Skoči djevojka' se zove ta lanterna, ima velika kosa i na njoj je odma doli most, jer tu su Turci htjeli da je uhvate da će se na njoj izivljavat, ona se nije tila pustit, ona je trkala i došla je, i to piše u pomorskoj knjigi, ja kad sam bi na brodu ja sam to pročitao, ona se bacila. Onda su našima, što su im radili, donijeli tamo na gumno kad se vrši žito, dođu oni age i uzmu im pola žita i onda ih prisiljavali da se tamo poturču, uzimali dicu, oni nisu to mogli trpit bili su katolici i oni su napustili. Imate gore u Bijelom Viru kod Metkovića isto jedna obitelj je došla, njemu isto tako došla na gumno da će mu uzest, on bi malo temperan, ni moga trpit, onima vilama što onako bacu žito kad konj vršu, on je prodro onega agu, Turčina kroz drob i onda je skupija put pod noge, uteka je dole u Dalmaciju i sad imaju platenik, oni me uvijek zovu 'Rođače!'. I tako su prije 600 godina naši došli su ovde do Živogošća di je najbliže i pribacili su se na otok i Sućurani su držali u Velu uvali, Sućuraj otprije postoji, a ovo je bilo ovde, ovaj gornji dio nenaseljen, i onda su oni njih ovde naselili. I sad kad su se počeli naseljavati sve te familije prije 600 godin ima di su došli. Naši su došli zove se Gumena glavica, brdo ovde iznad Bristove, ima kućica di su spavali, ima gumno malo, ima veliko gumno ko da je jučer sagrađeno gdje se ono vršila pšenica, ništa to nije srušeno. I onda u kućici imaju one rupe, ovako kvadrate, to su im bili, ajmo reć, stalaže, ormari, kredenci. (...).*

Kazivač iz sela Brusja, čiji sam iskaz izdvojila, dočeka me u svojem domu s nizom povijesnih knjiga i radova priredivši mi svojevrstan „popis literature“ o Brusju. Tijekom intervjua često je otvarao na stolu uredno posložene knjige i zapise. Međutim, na samom početku objašnjavanja postanka sela iznio je svoj stav o

odnosu usmene predaje i povijesnih izvora te, kao i većina mojih kazivača, prednost dao usmenoj predaji. Na prvi pogled njegov inicijalni iskaz o vjeri u veću točnost prikaza povijesnih događaja u usmenoj predaji nego u historiografskim djelima potvrđuje Norinu tvrdnju da je sjećanje „uvijek sumnjičavo prema historiji, čija je prava misija da ga uništi i potisne“ (Nora 2006: 25). Kasnije u tekstu neprestanim kombiniranjem usmene predaje i povijesnih djela kojima se i fizički (pokazivanjem i listanjem) koristi pri kazivanju, zapravo dekonstruira Norinu podjelu sjećanje-povijest.

Jure (Brusje, 80): *Ja sam recimo slušao, usmena predaja je ravnopravna možda i tačnija nego što u knjigama pišu, da bude na njegovu teško je to opovrgnuti, ali usmena predaja je za mene zakon, to se ne može opovrgnuti. Naši stari po pričanju su neki došli navodno iz Vrbanja, ali glavnina je ili kuća Miličića po predaji, a to je u Klaićevoj 'Povijesti Hrvata' stoji na 30 stranici da je jedan Georgius Miličić imao trideset vojnika, ti vojnici su bili na Klisu vojnici, plaćao ih je hvarski biskup, trista dukata da oni budu tamo. Padom Klisa kad je prestala obrana, oni su došli na Brusje i naselili su se na jednome brdu koji je blizu jedne vode, koji su Iliri napravili pred 1800 godina, a ta voda se zove Propod, i od te vode u ilovaču, to je promjera, ona je elipsasta i ona je duboka 7 metara, široka je nekih valda 12 – 13, a široka je jedno 8 metara, i to je u ilovači i to se sakupljala voda, i oni su blizu toga imali neke špilje i tu se sklonili, a onda su izgradili jedno malo u suhozidu naselje, koje se zvalo Gornje Brusje. Najprije su bili pastiri, onda su našli usred Brusja jednu ogromnu spilju u koju su se naselili i oko te spilje su sve Miličići i pošto su ljudi imali onaj neki strah od tih špilja, uz te špilje se napravilo pet, šest gustirnih, a temelje su iskopavali, su nasuli, tako još uvijek imaju ljudi rupe u koju bacaju onu vodu da to ide u bezdan, od te rupe još ima prema nama 50 metara, svi imamo te rupe u zemlji. I onda su polako od tih pastira postali poljoprivrednici, krčili su šuma, sadili su polače što mi zovemo, poslije su krenuli u vinogradarstvo, maslinarstvo i čudnim čudom su se smatrali, u to doba su bili ljudi, bila je elita, to su bili grofovi i bila je sirotinja, seljaci, kmetovi, ali bila je i ono što je danas srednja klasa, to su bili vojnici. Oni se smatraju ipak nešto drugo, njihovo ime Miličić i Jeličić postoje od imena Milice i Jelice, nezakonita su djeca, nezakonita djeca su obično inteligentna, ispalo je tako i onda su otišli u Hvar i uzeli su jednu crkvu svetog Roka, i toj crkvi su imali 7 grobova i zakapali su se kao i hvarski plemići, u toj crkvi još uvijek je, od crkve su napravili stan, ali je ispod betona je još metar i po su ti grobovi, grobovi su prazni, odnijeli su na groblju, a jedan grob je još uvijek pun metar i po kostiju, tako je i onda bi. Poslije su 760. onda su počeli graditi crkvu, poslije su je proširivali, ali bila je jedna mala crkva di je jedan svećenik, Brušanin, don Gargur je bio župnik izgradio malu crkvicu 2 sa 3 i u njoj je bio samo jedan drveni križ, nikad se nije znalo da li je križ izgorio ili ukraden. Crkveni restauratori su opazili jedan interesantan križ u sakristiji koji inače za Velikog petka ide*

van, posebno je lijep i država je dala 40,000 kuna, sad je na restauraciji. Polako su ti Brušani živjeli sve veće i veće, dosta da je početkom vijeka bilo oko 1200 stanovnika, u prvemu Hvaru je bilo 1700, imali su radnike s kopna, vinogradi su bili se proširivali. Imali su ljudi po 2-3 vagona vina privatnoga, onda je došla bolest na lozu, odjedanput su se morali seliti jer nisu mogli živiti, neki su ostali, ali vrlo malo, tako da imamo u Argentini oko 800 Brušana, u recimo Sjevernoj Americi moja žena ima negdje 50 rođaka.

Od sto intervjuiranih Hvarana žene su mi rijetko govorile o povijesti naselja, najčešće usput, vrlo kratko spominjući priče koje su čule od starijih ili me upućujući na pojedinog suseljana, obično starijeg muškarca, koji to *najbolje zna*. Čak ni mlađi kazivači, muškarci, nisu objašnjavali postanak naselja. Riječ je o „sudbinskim“ događajima koji su dio kulturnog kolektivnog sjećanja i koje očito prenose samo oni s ovjerenim znanjem. Takva „mnemonička tranzitivnost omogućuje društveno očuvanje sjećanja u pričama, pjesmama, i legendama⁴ koje se prenose s jedne generacije na drugu“ (Zerubavel 2007: 180). To je znanje koje pripada u sferu javnoga, sferu autoriteta i moći, koje je često u mediteranskim društvima rezervirano za muškarce, dok se ženama tradicionalno dodjeljuje sfera privatnog, kućanstva i obitelji. Prostor mjesta i zajednice je prostor javnog, scena na kojoj obično nastupaju muškarci pa su time i priče o nastanku toga prostora, doseljenu i oblikovanja zajednice ‘muške priče’, oni su jedini ‘skrbnici’ ili ‘posrednici sjećanja’. Samo jedna kazivačica na cijelom otoku, iz Brusja, ispričala mi je *svoja razmišljanja* o postanku sela i doseljavanju. Zbog njezine zanimljivosti, ali i razlikovanja ove usmene predaje od onih koje sam čula od muških suseljana, donosim je u cijelosti.

Kate (Brusje, 60): Evo sada ću ja tebi nešto reći o čemu sam ja razmišljala, prije nego direktno rečem o njima, da ti rečem povijest. Za Brušane se govori da je njihova profesija, bili su pastiri i tu su došli kao pastiri, al’ nisu odma bili smješteni na ovom prostoru, nego je to tzv. Gornje Brusje, to je na još većoj uzvisini nego što je ovo naselje sad. Svaka profesija ima neku svoju karakteristiku i čovjeka formira, genetika, porijeklo roditelja, ali i okolina, dakle konfiguracija terena, ali i posao sa kojim se čovjek bavi. Puno elemenata ima za formiranje karaktera pojedinca, a tako i obitelji, ali i naselja i naroda u konačnici. Gornje Brusje, tu su se oni naselili kao pastiri i ovim prostorima su gusari harali, to po pričanju, to piše u povijesti, mi smo to učili iz povijesti, ali ja sam to čula od starijih ljudi, dakle naši su ih nazivali kao divlji narodi, a jesu to bili Vikinzi ili koji su bili iz Sjevernog mora, Sredozemlja i tako stara vremena sa tim galijama dolazili... i Stari Grad je fjord, posebno jedna zaštićena uvala i plodno zemljište su imali u pozadini i sada, ako si ti u dolini, nisi se mogao zaštititi. Oni su išli na brda, gore visoko, di su ih

⁴ U engleskom jeziku riječ legenda (*legend*) objedinjuje predaju i legendu. U hrvatskoj folklorističkoj tradiciji postoji terminološka razlika prema kojoj su legende isključivo vjerskog sadržaja (npr. o životu svetaca). Prema tome, ovdje je riječ o predajama, a ne o legendama.

mogli vidjeti, na taj način su se sakrili i zaštitili svoja stada, a spavali su, odnosno sami su sagradili te kućice. Mi ih zovemo kućice, ali ih u Istri zovu nekako specijalno i sad se to počinje prikazivati u turističke svrhe, a mi ih ovdje imamo koliko hoćeš, tu su se ljudi sklanjali i kasnije mi težaci. Tim pastirima to su bila skloništa, tokom vremena oni su se preselili i došli su tu. E sad, u kom razdoblju i kako to sam znala, ali ja sam zaboravila, to sigurno piše u arhivama. Pastiri, oni su imali koze i ovce, kroz životinju tu kozu i ovcu, svaka je od iste matere, ali je različita, one se najbrže umnožavaju, ali kroz godinu dana ili dvije godine najbrže promatrajući te životinje, čovjek kad radi neki posao, ne radi ga samo mehanički, nego treba da i razmišlja i onda se usavršava, dolazi do nekih ideja. On je mogao promatrajući kozu i ovcu i vidjeti u kojem različitom razdoblju, godišnjem dobu, ima različitu prehranu. Sve je dobivala od prirode, ali istu travu nije jela u ljeto ili u zimi, nego u određenom razdoblju. E sada, ponašanje životinje je brže, ona ima instinkt, ona osjeća opasnost, dakle onaj koji je promatrao i razmišljao je, on je dolazio do određenih zaključaka, prije nego onaj koji je obrađivao zemlju. Tko obrađiva zemlju, sporije dođe, jer biljka ne govori, ona govori, ali čovjek ne razumije njezin jezik. Prije može razumjeti i shvatiti životinju. Po mojoj procjeni, oni su se i štitili, ali stada su se povećavala i trebao je veći prostor, a kvalitetnija je ishrana po brežuljcima i slađa je, nego iz doline. I sad su oni se spuštali jer bili su zaštićeni od tih moreplovaca, ali samim time što su bili pastiri morali su biti oštroumniji, lukaviji da bi našli veći prostor i veću hranu za životinje. Interesantno je da Brusje po geografskom prostoru ima katastarski najveći prostor zemljišta od svih ovih ostalih mjesta. Na prostoru Brusje je otvoreno, horizonti su na sve četiri strane, oni su se naselili tu, preduvjet je bilo stočarstvo, po brežuljcima, manje plodna zemlja, za ratarstvo nije bila plodna zemlja kao Stari Grad, kao Dol, kao Svirče, pa i Pitve, nego ovo ovdje je škrt zemlja, ali s tim stočarstvom oni su uzimali veće prostore, veće su razmišljali, dolazili do određenih zaključaka i imali su jednu otvorenost. Samim time što su oni imali tu svoju otvorenost vjerojatno je bila i znatiželja čovjeka da ide viditi dole na obalu te moreplovce i to je bio jedan od razloga da su oni, na koji način i kako jesu ih uhvatili pa su ih zarobili, došli plovit morima. Jer ribar, on nema što puno razmišljati kako se ponaša riba za uloviti, ponaša se kako i mjesečina i to, a čovjek koji je stočar ima mnogo više toga razloga za razmišljanje da bi dobio određene rezultate za se prehraniti i još nešto više. I sad šta se događa, Brušani su sloveli i odlazili su i vraćali su se, to je možda bila na otoku među prvim komunikacijama ljudi koji su komunicirali i doživljavali druge kulture. Oni su se vraćali i donosili su određene običaje i načine rada. Recimo ja znam, evo u Hercegovini, ali prije, nije se spavalo na plahte, nije se stavljalo na stol stolnjak, dakle to su naši ljudi koji su plovili, oni su to vidjeli kod nekoga drugoga i vidjeli su da je to praktičnije i kad bi bili se vratili, bio je običaj da se skupljaju. Ja sam to čula od moga oca i od ovih starijih ljudi da su govorili da ako je netko išao ko se isticao kao pametniji ili tako, onda bi ga bili otpratili da ide na škole. A gdi je išo na škole? U Beč, u Prag, ne bi ga bilo po

godinama. Onda se je vratio, došao bi, postao je pismen i onda dole bi bilo u dućan, gdje bi se navečer našli i izmjenjivali događaje u toku dana, i ovaj koji bi bio došao izvanjka on je pričao svoje što je doživio i Brušani su to prihvaćali i to su živjeli.

Razlike usmenih predaja o doseljenju između istoka i zapada otoka

Različitost usmenih predaja o doseljenju i osnutku naselja između istoka i zapada otoka vidljiva je i u usporedbi korištenja formula vjerodostojnosti, dijelova predaje u kojima se jamči istinitost ispričanog događaja (Rudan, 2006.).

Pri kazivanju predaja o doseljenju na otoku Hvaru svjedočke formule javljaju se na početku iskaza, kao jedan oblik legitimiranja kazivača kao predstavnika određene lokalne otočne zajednice i reprezentanta njezine najranije povijesti. Prema podjeli Eveline Rudan, svjedočke formule za svjedoke uzimaju tradiciju, jednu osobu ili više njih te rjeđe pisane izvore i elektroničke medije (Rudan 2006: 100). Sve prikazane predaje o doseljenju pozivaju se na tradiciju (*naši* – Joško, 76, Bogomolje i Kate, 60, Brusje, *naši stari* – Jure, 80, Brusje; *stariji ljudi, moj otac* – Kate, 60, Brusje), uz iznimku Joška iz Bogomolja, koji se koristi i osobnom zamjenicom u 1. licu množine (*Mi smo prije 600 godina uglavnom doselili...*). U predajama o doseljenju rjeđe se za svjedoke uzima jedna ili više osoba, samo su dvije kazivačice uvele osobe kao svjedoke, točnije autore predaje (... *sestra mi se tim pokojna bavila, ona je rekla da već 400 godina da su Rudine naseljene...* Roza, 76, Rudine; ... *koliko ja znam od ovog barba V., on tako govori...* Domenika, 44, Bogomolje). Nijedan muški kazivač nije u svojoj predaji uveo osobu/osobe za svjedoke istinitosti. Na primjerima hvarskih predaja o doseljenju vidljivo je učestalo pozivanje na pisane izvore. Dok je o povijesti zapadnog dijela otoka Hvara i njegovih naselja pisano u više povijesnih knjiga i radova, u kojima su renomirani povjesničari (Grga Novak, Niko Duboković Nadalini⁵) cijele životne i radne vjekove proveli istražujući hvarske starine, o povijesti istočnih naselja pisano je znatno manje. Postoji samo nekoliko radova o arheološkim istraživanjima pretpovijesnih nalazišta te o nalazištima iz ilirskih i antičkih vremena. Samo je Sućuraj, od svih mjesta na istoku otoka, dobio svoju monografiju trudom lokalnog entuzijasta Nikole Andrića⁶, o ostalim se naseljima govori u pojedinačnim radovima raštrkanima po opusu Nike Dubokovića Nadalinja, po „Hvarskim zbornicima“ (koji se mogu zateći u gotovo svakoj hvarskoj kući). U gradovima i selima na zapadnom dijelu otoka Hvara često pričajući o

⁵ Novak, Grga. 1960. *Hvar kroz stoljeća*, Zagreb: Historijski arhiv – Hvar, Djela I, Narodni odbor općine Hvar, Izdavački zavod JAZU.

Duboković Nadalini, Niko. 2001. *Odabrani radovi*, prir. Neda Anzulović, Split: Književni krug.

⁶ Andrić, Nikola. 2000. *Na punti Hvara: povijest Sućurja*, Split: Graf form (vlastita naklada).

povijesti naselja ljudi znaju citirati izvor koji o tome govori ili iz kućnih biblioteka vade knjige u kojima su obrađena točna povijesna zbivanja, ujedno i mene upućujući da ih pročitam i koristim se njima u istraživanju. Na istoku otoka, gdje su naselja nastala tek u srednjem vijeku, pretežno od doseljenika ili sa zapada otoka ili s kopna, jako je malo povijesnih studija o nastanku ili povijesti naselja pa svi kazivači kada govore o doseljenu spominju prije svega usmenu predaju. U njihovim su predajama znatno rjeđe svjedočke formule vjerodostojnosti koje se pozivaju na povijesne izvore, arhive ili radove o postanku naselja nego na zapadu otoka. Međutim, izdvojena bogomoljska predaja o doseljenu poziva se na knjigu o povijesti naših krajeva u vrijeme Osmanskog Carstva koju je kazivač pročitao (*pomorska knjiga*). U zapadnim naseljima također pričaju o povijesti grada ili naselja, ali se mnogo češće od svojih istočnih susjeda pozivaju na pisane izvore (... *a to je u Klaićevoj 'Povijesti Hrvata' stoji na 30 stranici; zbornik Rudina*). Većina mi je otočana iz svojih kućnih biblioteka davala knjige ili radove, najčešće povijesne, o svojim gradovima i selima, iznosili su mi podatke o lokalnim povjesničarima, studentima ili doktorandima iz svojih mjesta koji će mi bolje i preciznije znati reći nešto o povijesti njihovih mjesta. Pojedinci, kao Jure iz Brusja, posjeduju male biblioteke lokalne otočne povijesti koje s ponosom pokazuju ističući da skupljaju sve što je ikada zapisano o njihovu mjestu. Uz povijesne izvore, u zapadnim naseljima kao osnivače mjesta spominju i poznate povijesne ličnosti kojima pripadaju neke i danas sačuvane građevine (*tu je Teuta imala svoj dvorac, imala je volove koji su zacrtali prvi put od Dola do na more...; ima Dioklecijanova vikend kućica koju je on darovao svojoj sestri, villa rustica - Jakša, 82, Dol*).

U najvećem broju ovakvih predaja doseljenje je smješteno u neko neodređeno vrijeme predaka, bez datacije i jasnih vremenskih odrednica. Na vrijeme u kojemu su njihovi preci došli na određeni prostor, naselili ga, kultivirali i stvorili temelje današnjeg naselja. Iznimka je navedena bogomoljska predaja u kojoj većina vremenskih formula vjerodostojnosti počiva na donekle objektivnim mjerilima (*prije 600 godina*). Na zapadnom dijelu otoka gotovo svaka predaja počiva na objektivnim mjerilima: bilo u obliku okvirnih godina (*pri 400 godina; pred 1800 godina; početkom vijeka*) ili točne godine (*poslije su 760.*). Zamijećeno je prepletanje i spajanje prošlosti i sadašnjosti (... *i sad imaju platenik, oni me uvijek zovu 'Rođače!' - Joško, 76, Bogomolje; ...i sad se to počinje prikazivati u turističke svrhe... - Kate, 60, Brusje*).

U prostornim (mjesnim) formulama vjerodostojnosti pojavljuju se dvije vrste lokaliteta. Prvi je mjesto iz kojega se stanovništvo doselilo. Riječ je o vrlo neodređenu prostoru (*Ha, oni su vam došli sa teraferme... Damjan, 82, Bogomolje*), najčešće je to ipak šire određeno geografsko područje (*iz zapadne Hercegovine*), dok vrlo rijetko navode određeni lokalitet (*oni su došli iz Žutog Grma iz Hercegovine... Nikola,*

78, Gdinj). Drugi je poznati lokalitet u samom mjestu ili okolici gdje su prvi doseljenici živjeli nakon doseljenja (brdo Gumena glavica u Bogomolju; voda Propod i Gornje Brusje u Brusju). Osim na imenovane lokalitete, pozivaju se i na građevine koje su i danas vidljive u prostoru naselja (gumna, špilje, kućice). Na zapadu otoka neka su naselja mlađa, nastala iz starijih otočnih mjesta, primjerice Vrboska je bila vrbanjska, a Jelsa je pitovska luka. Takvi se povijesni podaci koriste rabe pri kampanilističkim nadmetanjima i rujanjima, što je prikazano u drugom dijelu rada. To ovjeravanje prostora prošlošću, polaganje prava na prostor zajednice, zapravo je temelj kolektivnog identiteta. Prepričavanjem nastanka zajednice utvrđuje se kolektivno sjećanje koje se usmenom predajom prenosi svim njezinim članovima, sjećanje o prošlim događajima koje ostvaruje kontinuitet spajajući prošlost i budućnost.

Osim razlika između predaja o doseljenju na zapadni i istočni dio otoka, zamjećuju se i rodne razlike, točnije razlikovanje predaja o doseljenju ovisno o tome je li kazivač bio muškarac ili žena. Prethodno spomenuti podatak da su mi žene rijetko iznosile predaje o doseljenju i da mi je ustvari samo jedna kazivačica ispričala takvu predaju govori da možda doseljenje i nastanak zajednica pripada u sferu muškarca kao čuvara tradicije i reprezentanata određene lokalne zajednice. Kazivačica koja je iznijela svoju predaju o postanku Brusja i Brušana izriekom ne spominje nijedan pisani izvor, premda navodi da uz usmenu predaju, koju je čula *od starijih i od moga oca*, poznaje i pisanu povijest – *to piše u povijesti, mi smo to učili iz povijesti* (...). Na pisanu povijest referira se kada spominje konkretne lokalitete (Gornje Brusje) i kada smatra da nešto treba datirati *to sigurno piše u arhivama*. Ostale hvarske kazivačice također su znale za postojanje historiografskih djela, ali ili nisu pokazivale interes za njih, ili su zaboravile podatke koje su iz njih usvojile, ili su se zadovoljile time da im je netko iz obitelji i susjedstva prepričao o čemu je tu zapravo riječ.⁷ Najzanimljivija je sintagma kojom počinje iskaz: *da ti rečem povijest*, prije koje ističe da je ono što ću čuti o povijesti Brusja njezino razmišljanje, što mi nije rekao nijedan kazivač. Muškarci su mi usmene predaje o doseljenju iznosili kao neupitne istine, kao nešto što dobro poznaju, kao znanje kojim suvereno vladaju, dok su se kazivačice i nakon šturih podataka obično ispričavale da o tome slabo znaju⁸ i upućivale me na „mjerodavnije“ suseljane. Ova bruška kazivačica

⁷ Roza (Rudine, 76): *Ja ne znam, nisam čitala, ali sestra mi se tim pokojna bavila, ona je rekla da već 400 godina da su Rudine naseljene, bile su i ranije, ali za vrijeme tog dolaska, da su došli čobani tako prije vjerojatno pri 400 godina i nisu mogle opstojati, najezde divljih svinja najurila ih je iz Rudine, onda su se ponovno vratile hiljadu sedamstote ja mislim. Nisam čitala taj zbornik Rudine, iako ga imam u kući, ali nisam došla do njega.*

⁸ Domenika (Bogomolje, 44): (...) *ne znam šta to znači, koliko ja znam od ovog barba V., on tako govori da ih Plamusi zovu zato što se pale vatre na brdima prema Pelješcu, jer naši ljudi iz sela su išli u Lovišta na Pelješcu, tamo oni žive i to su sve Bogomoljani. I oni da su se tako dogovarali s njima, s vatrom, da je to ka plamen, Plamusi, je li to ili je nešto drugo, ne znam...*

predaju u doseljenu počinje kroz svakodnevicu i posao pastira te njegova odnosa sa životinjom koji je morao utjecati na odabir mjesta za život i ispašu stoke. U kazivačkim (pripovjedačkim) formulama vjerodostojnosti kao dijelovima predaje u kojima kazivači neposredno legitimiraju svoj odnos prema kazivanoj priči često se pojavljuju i iskazi u kojima se iskazuje ambivalentnost prema istinitosti sadržaja (Rudan 2006: 107). To nije slučaj kod predaja o doseljenu koje su ispričali kazivači, ali ih nalazimo u predajama hvarskih kazivača. U usmenoj predaji Kate iz Brusja pojavljuju se riječi kojima se izražava sumnja i problematizira stupanj sigurnosti nekog suda (*vjerojatno, možda*), često ističe da je riječ o osobnom mišljenju, osobnoj interpretaciji (*po mojoj procjeni*). Kao da cijelo vrijeme posreduje neko znanje za čije prenošenje i prepričavanje nije „kvalificirana“, pa je obavezna stalno me na to upozoravati. Kod kazivača koje su mi samo spomenule predaje o doseljenu pojavljuje se još snažnija sumnja i isticanje neznanja (*Ja ne znam* – Roza, 76, Rudine; *ne znam šta to znači...; je li to ili je nešto drugo, ne znam* – Domenika, 44, Bogomolje). Nijedan kazivač nije ni u jednoj predaji o doseljenu izgovorio *ne znam*.

Posvađana „mala Venecija“

Drugu skupinu čine usmene predaje povezane s povijesnim događajem koji se dogodio u određenom otočnom selu i gradu i snažno utjecao na tadašnju lokalnu zajednicu. Takav je povijesni događaj i u današnjici ostao neizostavan dio percepcije ostalih otočnih naselja o obilježjima nekog mjesta i njegovih stanovnika, ali i važan segment kolektivnog identiteta. U sljedećim se primjerima povijest nekog naselja i doživljaji određenih povijesnih događaja koriste unutar hvarskog kampanilizma. Kampanilizam se određuje kao „sustav vrijednosti koji ekstremnim zavičajnim mjerilima procjenjuje najveći broj činjenica i događaja“ (Rogić 1994: 442), raspolaze i upravlja različitim identifikacijskim strategijama kameleonski se prilagođavajući trenutačnim identifikacijskim zahtjevima društvene zajednice. U takvim se identifikacijama služi ponajprije subjektivnim obilježjima i stereotipima koji zbog naglašene simplifikacije i naoko očite razumljivosti predstavljaju omiljeni repertoar u interakciji zajednica. Prilično homogene hvarske zajednice koje se temelje na neposrednoj, svakodnevnoj komunikaciji i međusobnom poznavanju svojih članova imaju snažan osjećaj pripadnosti vlastitoj zajednici i njezinu životnom prostoru, ali i snažno potenciraju niz stvarnih i subjektivnih razlika prema bližim i daljim otočnim susjedima. U takvim se bliskim odnosima razlike potenciraju, dok se sličnosti s drugima namjerno zanemaruju i marginaliziraju. Kampanilizam se temelji na uzdizanju i idealizaciji vlastitog mjesta i zajednice umanjivanjem susjednih mjesta i njihovih stanovnika. Određeni povijesni događaji i

predaje o njima koriste rabe se pri stereotipizaciji susjednih mjesta i nadijevanju podrugljivih nadimaka (podrugljivih etnika) njihovim stanovnicima. U nadijevanju podrugljivih etnika skriva se agresivnost prema drugoj zajednici, unificiranje svih njezinih članova. Ponekad nadimci znaju biti asocijativni i aluzivni te u sebi nositi čak i elemente stigmatizacije. Imenovatelji su obično pripadnici zajednice koja je nadmoćna, ima nekakav autoritet koji joj „daje pravo“ da generira opreke i imenuje (Perinić Lewis 2011). Društveno sjećanje zasnovano na naracijama odbačenih događaja iz lokalne povijesti i podrugljivim etnicima koji se na njima temelje stječe se mnemoničkom socijalizacijom, u mnemoničkim zajednicama koje dijele određena specifična sjećanja (Zerubavel 2007), u ovom slučaju to su obitelji i lokalna zajednica. Pojedinci ih usvajaju kao repertoar priča unutar obiteljskog doma i užeg zavičaja, one postaju dio njihova iskustva o vlastitoj zajednici i susjednim otočnim zajednicama.

Najdojmljivija je usmena predaja vezana uz događaj iz crkvene i političke povijesti Vrboske o svađi dviju bratovština i borbi za primat župne crkve između dviju vrboskih crkava. Vrboska je smještena na sjevernoj obali otoka Hvara, u dnu dubokog zaljeva čije su obale spojene mostovima zbog kojih je Vrboska dobila nadimak „mala Venecija“. Nastala je u 15. st. kao uvala ili luka sela Vrbanja (*Vallis Varbagni*). U 16. st. odvajanjem od Župe Vrbanj nastaju dvije suprotstavljene frakcije među stanovništvom, organizirane u dvjema bratovštinama. Članovi jedne bratovštine željeli su ostati čvrsto povezani s matičnim Vrbanjem, a druga bratovština htjela je potpunu samostalnost Vrboske. Sukobljene su bratovštine bile povezane s dvjema crkvama – jedna s crkvom sv. Marije, poznatijom kao „crkva tvrđava“ (u kojoj je misu služio vrbanski svećenik), a druga s crkvom sv. Lovrinca koju je osnovala „vrbovačka“ bratovština (nazvana u čast biskupu Lorenzu Micheliju koji im je dao potporu) (Duboković Nadalini 2000a: 352-353). Obje su se građevine smjestile na stotinjak metara udaljenosti, sv. Marija na vrbovačkoj Pjaci (istočnom dijelu Vrboske koja je dobila ime po popločanom trgu oko crkve svete Marije), a sv. Lovrinac zapadno od nje u dijelu Vrboske koji se zove Podva ili Padva, gdje su stanovali službenici koji su se školovali u Padovi, a onda u Vrboskoj obavljali notarski posao (Duboković Nadalini 2000b: 166; Novak 2006: 158). Pripadnici crkve svetoga Lovrinca žive u Podvi, a oni na Pjaci vjerni su crkvi svete Marije i kad govore o sukobu među bratovštinama, govore o svađama Pjacara i Podvanjana/Padvanjana.

Marko (Vrboska, 81): *Imate Padvanjani i Pjacari, Padvanjani su bili odatle predio koji se nalazi zapadno od peškarije, ribarnice na rivi to se računa, ona ulica prije ove crkve svetoga Lovre, a nastala je možda zato što je neko iz Podve, dakle iz toga predjela je studirao u Padovi i zato su ih zvali Padvanjani. A Pjacari zato jer je ovdje Pjaca, i onda su te zvali Pjacori pa su bile bratovštine pa su se i oni koskali. (...)*

Na otoku je taj povijesni događaj stvorio stereotip o Vrbovljanima kao svadljivim i nesložnim ljudima. Nesloga razara koheziju zajednice i time je prenošenje ovih događaja usmenom predajom u susjednim otočnim naseljima zapravo prenošenje primjera kako ne bi trebalo funkcionirati u zajednici, kao poduka što se događa mjestu i njegovim stanovnicima koji ne poštuju pravila sloge i zajedništva.

Frane (Hvar, 50): *Oni su navodno maliciozi i činjenica je da su uvijek ko što su se svađali stotinama godina tako da jedina župa katolička na svijetu koja je imala dvije župne crkve, jer se nisu nikako mogli nagoditi, onda je od Svete Stolice došlo posebno dopuštenje da jedne godine bude župna crkva jedna, a druge druga. I uvijek su na dvije stranke podijeljeni i uvijek se tuku, ali to se svi Hrvati manje-više, ali Vrbovjani posebno, uvijek su na dvije strane, uvijek jedna protiv druge i to ako jedna nadjača drugu, nadjača za recimo za 3 glasa, za 2 glasa. Uvijek se tuku i svađaju, ja mislim da nije nijedno mjesto toliko podijeljeno ko što su oni, a to je stotinama godinama tako bilo. Sad se tuku oko drugih stvari je li, više nema 2 crkve, sad je ipak jedna, ali uvijek je ostao taj stereotip koji ih proglašava maliciozi. (...)*

Unatoč tome što je 1558. godine uveden sustav dvojne pastorizacije (jedne je godine crkva sv. Lovre bila župna crkva, a druge godine crkva sv. Marije) i dalje su nastavljene svađe oko povlastica i jurisdikcije. Napetosti i nemiri u mjestu smatraju se uzrokom čuda iz 1614. godine, kada je u kući Petra Ordinandovića „proplakao“ sv. Križ. Svi Vrbovljani vrlo dobro znaju priču o „krvavim suzama“.

Nikša (Vrboska, 70): *E, ajmo ča, gremo u priču o raspelu.*

Luka (Vrboska, 50): 1614.

Nikša (Vrboska, 70): *Žena je mijesila i kruh i naviše kopanje je bilo raspeće. E, a to ni bila kuhinja kao sadašnje kuhinje i one šta ja znam, nego to je bila jedna mala izba koja je bila pokrivena pločama i tu je bila kuhinja, tu je bila kuhinja na komin i čuda je tu bilo ... i kad gleda, preko Isusovog lica padaju crne suze! E, a to crno to je već bilo ko krvavo. I onda je skočila vanka, a bila je, u mjestu je bila svađa i sad je ovo dobro došlo e, to je dobro došlo. 'Judi, judi, skočte, skočte! Isus plače, Isus plače!': više na sve strane, ovo ono. Izašli judi, gledaju, gledaju, a Isus plače, e.*

Ovaj se čudotvorni događaj štuje na zavjetni blagdan *Marački petak* koji se slavi svakog prvog petka u ožujku (*maráč*). Među svim hvarskim *fjerama/feštama* slavlje Maračkog petka je najneobičnije. Blagdan ima pokornički karakter, slavi se u korizmi i dosta mi je Vrbovljana potvrdilo da se unatoč svečanoj misi, procesiji s križem, taj dan ne priređuju dodatna svjetovna slavlja uobičajena za proslave mjesnih svetaca zaštitnika ili blagdana, a rodbinu i prijatelje koji dolaze iz susjednih otočnih mjesta domaćini u svojim kućama pogoste ribom jer je korizmeni petak i ne mrsi se. Zbog toga što podsjeća na neslogu mjesta, štovanje ovoga blagdana nije potpuno jasno ni nekim Vrbovljanima.

Luka (Vrboska, 50): *A meni je smišno, fešta se, peče se, a ja bi se obuka u korotu. To je bilo zbog nesloge, zbog nečega lošeg!*

Uz Vrbosku se veže jedan nemili događaj iz recentnije povijesti, ubojstvo koje bi danas šokiralo čitatelje novinskih crnih kronika i gledatelje vrlo popularnih forenzičkih serija i trilera. Godine 1932. ubijena je trudna djevojka iz Vrboske: Marica Beretić. Ubojice su bili njezin mladić Marko i njegova ljubavnica Franka. Ubojstvo je bilo vrlo brutalno jer je ubijeno i nerođeno dijete, a događaj je odjeknuo i izvan otočnih granica. Sva otočna mjesta bila su duboko potresena pričom, koja je čak i opjevana u usmenoj pjesmi. Jedna je kazivačica zapamtila dio stihova ispejvanih o ovom nemilom događaju, one početne, te ih uplela u svoju verziju priče.

Tonka (Brusje, 75): *Meni je pranona iz Vrboske, ali kad bi se moj otac i mati uhvatili onako, kako se muž i žena posvađaju, onda bi mu rekla. 'Ti si od Šumporetovih.' Šumporetovi Varbovljani, bit će bili kojegodi, bome onde je ona Franka je ubila... Ja ti znam pismu od tega gori: 'Mili Bože i nedijo sveta, sva se mlado po Vrboski šeta, samo nema Beretić Marice, kod njezine virne drugarice.' I onda je njezin brat iša njemu i govori: 'Brate Marko, za sestru mi kaži, njezin život od tebe se traži.', govori: 'Kad je bilo oko pola noći, to je nešto preko brda sinu, evo Franka nosi lampadinu.' I oni su je bili ubili i onda vajda je dite samo izašlo i vezali su je kamenom, a ipak je isplivala na van i dijete tote... A baš je imala doći tad jematva, grožđe je bilo na pragu, berba, i onda ni jedna ni druga familija nije potrgala to grožđe, to su bili veliki bogataši i Beretići i ovi ča je napravil. To se dogodilo 1932. i onda su ti stavili križ i njezini i njegovi od sramote i tuge nisu potrgali, ostavili su sve na lozi grozje, a njih su odma zatvorili obadva i ona je kučka ostala živa, nedavno je umrla u Beogradu, a njega su ubili u partizanima za klip kukuruza ča je iša ukrast. I bolje da su ga ubili.*

Ubojstvo je utjecalo na stvaranje negativnih stereotipa o mjestu i njegovim stanovnicima u susjednim otočnim naseljima.

Sofija (Zaraće, 58): *Jedno malo lipo misto, u Vrbosku mi kažemo da je tamo kao najviše zločina bilo, imamo onaj slučaj da je ona trudna udavljena i to i otada ne volim o njima, šta ja znam kao dijete sam čitala tu pjesmicu i to mi je tako bolno o njima slušat, ne mogu je voljeti zbog toga. Vidite kolko je to prošlo puno godina, '32. godina, moji su roditelji imali tu pjesmicu i ja to nikad ne mogu zaboravit, mislim sad se to svaki dan događa po svijetu, a to je nama bilo strašno na otoku. Odma stvori jednu barijeru da se ni bi udavala ni ženi u Vrbosku.*

Obje su priče primjeri kombiniranja različitih usmenih žanrova: predaje i usmene poezije. Usmena pjesmu koja je opjevala taj nemili događaj unosi se u pripovijedanje izravno (recitiranje stihova) i neizravno (...kao dijete sam čitala tu pjesmicu; ... moji su roditelji imali tu pjesmicu). Starija kazivačica zapamtila je stihove

i vješto ih upleće u svoju priču, dok je mlađa kazivačica pjesmu pročitala i na temelju toga stvorila svoje „sjećanje“ na ubojstvo te svoj doživljaj Vrboske.

Marokanci iz Dola

Jedan od podrugljivih nadimaka za stanovnike sela Dol u blizini Staroga Grada jest *Marokanci*. Iako većina kazivača tvrdi da je naziv novijeg postanja, njegov je postanak zapravo vezan uz političku povijest otoka između dvaju ratova. U Starom Gradu na općinskim izborima 1940. godine dogodio se incident zbog kojega Doljane zovu Marokanci. „Toga jutra, 18. svibnja, na biralištu u Malom Selu komunisti nisu dozvolili narodu da glasa radeći nemire. Po kazivanju barba Šimeta Šurjaka, sam gradonačelnik Antun Maroević telefonom je nazvao člana gradske uprave Luku Radonića, koji je bio dežuran u zgradi Blagajne u Dolu jer je tu bilo glasačko mjesto za Dol, te tražio da se iz Dola pošalje Seljačka zaštita u Stari Grad da se osiguraju birališta. Kako je već napisano, i u Starom Gradu je postojala Seljačka zaštita, međutim Maroević je tražio da dođe zaštita iz Dola da ne bi došlo do tuče između Starograđana. Na brzinu je tadašnji glavar Dola Roko Pavičić okupio jedan vod zaštite koji je otišao u Stari Grad te osigurao birališta da ljudi mogu mirno glasati. Zbog takvog načina na koji je HSS uspio spriječiti komuniste da naprave nered te ponište izbore, Doljani su od komunista dobili naziv Marokanci. Naime, iako nigdje nije zapisano ništa o tom događaju, u usmenoj predaji ostao je sve do danas.“ (Moškateo 2009: 25).

Lokalna hvarska povijesno-politička situacija dovedena je u vezu s Španjolskim građanskim ratom (1936. – 1939.) kada je Francisco Franco uz vojnu pomoć Mussolinija i Hitlera osigurao prebacivanje vojnih trupa iz Maroka i do 1939. godine uspio pobijediti komunistički orijentiranu vladu, a sebe proglasiti vođom Španjolske. Na izborima u Starome Gradu 1940. „komunisti su bili poraženi od dolske Seoske zaštite. Istog trenutka se za Doljane među komunistima počeo koristiti naziv Marokanci. Nakon Drugog svjetskog rata taj se naziv sve manje upotrebljavao, ali zadnjih 20-ak godina ponovno je hvarski sinonim za Doljane“ (*ibid.*). Samo mi je jedan kazivač iz Dola znao ispričati pravu povijesnu podlogu naziva. U ovom slučaju riječ je o kronikatu.

Jakša (Dol, 82): (...) *Marokanci nas zovu, ma to je bila politička stvar. '37. kad je u Španjolskoj su komunisti preuzeli su vlast i ubijali su recimo popove i časne sestre i tako, general Franko je bio stacioniran sa svojom vojskom u Maroko i onda je on iz Maroka došao sa svojom vojskom i sredio komuniste. Onda smo mi tako imali slučajeva sa Stari-gradom i onda su nas Starograđani prozvali Marokanci. (...)*

Ostali kazivači znaju za naziv, ali mu ne znaju podrijetlo. Međutim, upuštaju se u svoja, vrlo zanimljiva objašnjenja.

Ante (Stari Grad, 79): *... a Doljani ono ka, sad ih zadnje zovu ovdje Starograjani zovu Doljani Marokanci. To je sada moderno. (Zašto?) A šta ja znam, nisam nikad razmišljao, ali pretpostavljam koji se hoće infiltrirati, doći ovdje kao Maroko u Francusku, je li.*

Magdalena (Dol, 67): *A to ne znam, stvarno ne znam. Maroko, šta ja znam, Dol nema mora, je li to to, nešto u vezi s tim, stvarno ne znam. Doljani nemaju izlaz na more, imali su nešto ovamo u Kablu, ali to se valda prodalo.*

Marin (Dol, 50): *To su Starograjani izmislili, više iz ljubomore ja mislim, oni su ljubomorni na Doljane što im Doljane nose posu u Stari Grad, dosta Doljana radi dole.*

Evelina (Vrboska, 33): *A Doljani su mali, crni, zovu ih Marokanci.*

Uz stereotipizaciju Doljana na temelju fizičkih obilježja (niski, crnokosi i tamnoputi), pojavljuje se predaja o brodolomu i brodolomcu (redovito strancu) koji se spasio, naselio u Dol i ženidbom „unio“ svoj genski materijal u seosko stanovništvo, što se manifestira u specifičnom izgledu njegovih današnjih potomaka.

Ljubomir (Bogomolje, 69): *Kad su Turci došli ovdje i zapalili Stari Grad i Vrbosku, Saraceni, to je povijesno, onda jedna galija se potopila negdi između Givnika i Planoga rata i bojali su se ić u Vrbanj, a bili su sve Marokanci, zapravo Libijci, Alžirani, Tunizani, Marokanci...*

Roza (Rudine, 76): *Neki čorni jesu bili.*

Ljubomir (Bogomolje, 69): *I onda su oni uspjeli, jer su se bojali Vrbanjana, razumiješ, bojali su se Vrbanja, i oni su niz kraj došli ovdje, prešli u Dol i gore se sakrili u Dolu. I onda su oženili gore u V. neku od tih žena.*

Roza (Rudine, 76): *Pa je, oni su sve čorni gore!*

Ljubomir (Bogomolje, 69): *Imaju bakrenastu boju kože.*

Roza (Rudine, 76): *Ja sam čula da su se ti tako potopili, a ono što se spasilo je došlo do Dola i tu ostali, e tamni su bili.*

Razlika između Vrboske i Dola u uzimanju ovakvih fragmenata iz povijesti, njihovo transformiranje i upotreba u stvaranju stereotipa i podrugljivih etnika u međumjesnim rivalitetima jest u tome što svi stanovnici Vrboske i njihovi susjedi znaju vrlo dobro objasniti zašto se na otoku rugaju njihovoj neslozi i svadljivosti, dok je segment iz dolske političke povijesti koji je iskorišten za stvaranje nadimka „nestao“ iz sjećanja zajednice nestankom onih koji su ga mogli pamtit. Pretvorio

se u stereotipno ime ispražnjeno od prvotnog značenja temeljenog na povijesnom događaju, ali oblikovano novim, izmišljenim, simplificiranim odrednicama koje su mu omogućile trajanje i reproduciranje.

Zaključak

Kvalitativnom analizom kazivanja o prošlosti otoka i njegovih naselja (usmene predaje) utvrđena je razlika u pričama o dolasku i formiranju naselja među stanovnicima istočnih i zapadnih hvarskih naselja. One su sredstva dokazivanja i povezanosti te polaganja prava na otočni prostor koji naselja zauzimaju. Predaje o doseljenu na otoku Hvaru pričaju i prenose prije svega muškarci, a kada to čini žena, način i ton priče potpuno je različit od priče muškarca kao čuvara kolektivnoga sjećanja. Osim supostojanja dviju zajednica sjećanja vezanih za dvije otočne mikroregije, karakteristične su usmene predaje povezane s povijesnim događajem u određenom otočnom naselju koji je snažno utjecao na tadašnju lokalnu zajednicu. Takav je povijesni događaj i danas neizostavni dio percepcije ostalih otočnih naselja o obilježjima nekog mjesta i njegovih stanovnika. Unutar hvarskog kampanilizma kolektivno sjećanje zauzima važno mjesto pri stereotipiziranju ili nadijevanju podrugljivih nadimaka stanovnicima pojedinih, najčešće susjednih naselja. Usmene predaje o događajima lokalne povijesti često se primjenjuju u međumjesnim rivalitetima i animozitetima. U kampanilističkom repertoaru sačuvano je društveno sjećanje na odabranu lokalnu prošlost, koje istodobno podržava određene lokalne identifikacije i služi pripisivanju novih, najčešće negativnih, identiteta pojedinim otočanima. Na primjerima hvarskih povijesnih predaja Assmannova teorija o podjeli na komunikacijsko i kulturno pamćenje nije se pokazala uspješnom jer su ta dva pola zapravo u stalnom prožimanju. U predajama o doseljenu na temelju analize formula vjerodostojnosti uočeno je miješanje prošlosti i sadašnjosti, vrlo često kombiniranje historiografskih djela s usmenom predajom te iznošenje vlastitih iskustava i stavova o povijesti. Upravo pozivanje i korištenje pisanih povijesnih djela, uz usmenu tradiciju, služi kao temeljna potvrda istinitosti priča o doseljenu i stvaranju naselja, što dovodi u pitanje Norinu podjelu sjećanja i povijesti. Predaje o odabranim događajima lokalne povijesti primjeri su korištenja prošlosti u svakodnevicu pri interakciji sa susjednim zajednicama. Društveno sjećanje temeljeno na takvim lokalnim događajima, najčešće poznatim samo u užoj otočnoj sredini, vješto se koristi pri kreiranju i potenciranju razlika te stereotipiziranju i dokazivanju mentaliteta pojedinih otočana.

Hvarske usmene predaje o doseljenu i predaje o događajima lokalne povijesti potvrda su međusobne zavisnosti sjećanja i identiteta, ali i njihove subjektivne prirode koja se ogleda u selektivnosti, služenju određenim interesima te održa-

vanju određenih položaja, granica i moći (osobito u primjerima hvarskog kampanilizma, op. A. P. L.) (Gillis 2006: 172). S druge strane, njihova brojnost i živost potvrđuju aktivan odnos otočana prema lokalnom naslijeđu, ali i bitno mjesto usmene tradicije u otočnoj svakodnevici u koju se još uvijek ulazi na poziv: Dođi, da ti rečem povijest!

Literatura:

- Andrić, Nikola. 2000. *Na punti Hvara: povijest Sućurja*, Split: Graf form (vlastita naklada).
- Assmann, Jan. 2006. „Kultura sjećanja“. U *Kultura pamćenja i historija*. Maja Brkljačić i Sanja Prlenda, ur. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 47-78.
- Bošković-Stulli, Maja. 2006. *Priče i pričanje. Stoljeća usmene hrvatske proze*. Zagreb: Matrica hrvatska.
- Brkljačić, Maja i Sanja Prlenda. 2006. „Zašto pamćenje i sjećanje“? U *Kultura pamćenja i historija*. Maja Brkljačić i Sanja Prlenda, ur. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 7-18.
- Connerton, Paul. 2004. *Kako se društva sjećaju*. Zagreb: Biblioteka Electa, Antibarbarus.
- Duboković Nadalini, Niko. 2001a. „Crkva-tvrđava u Vrboskoj“. U *Odabrani radovi*. Neda Anzulović, ur. Split: Književni krug, 352-360.
- Duboković Nadalini, Niko. 2001b. „O fazama razvitka kulture na Hvaru (orijentacijska skica)“. U *Odabrani radovi*. Neda Anzulović, ur. Split: Književni krug, 155-182.
- Gillis, John R. 2006. „Pamćenje i identitet: povijest jednog odnosa“. U *Kultura pamćenja i historija*. Maja Brkljačić i Sandra Prlenda, ur. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 169-195.
- Halbwach, Maurice. 1992. *On collective memory*. Chicago i London: The University of Chicago Press.
- Klein, Kerwin Lee. 2000. „On the emergence of memory in historical discourse“. *Representations*, 127-153.
- Marković, Jelena. 2010. „Pričanja o djetinjstvu i srodni koncepti: ‘velike’ i/ili ‘male’ priče“. *Narodna umjetnost* 42/2: 51-76.
- Moškato, Ivica. 2009. „Odakle potječe naziv Marokanci“. *Tartajun. Prva dolska informativno-zabavna publikacija* 4/24-25.
- Nora, Pierre. 1996. „General introduction: between memory and history“. U *Realms of memory. The construction of the French Past, vol. 1. Conflicts and Divisions*. New York: Columbia University Press, 1-20.

- Nora, Pierre. 2006. „Između pamćenja i historije. Problematika mjesta“. U *Kultura pamćenja i historija*. Maja Brkljačić i Sanja Prlenda, ur. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 23-43.
- Novak, Grga. 1960. *Hvar kroz stoljeća*, Zagreb: Historijski arhiv – Hvar, Djela I, Narodni odbor općine Hvar, Izdavački zavod JAZU.
- Novak, Slobodan Prosperov. 2006. *Hvar: mjesta, ljudi, sudbine*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Perinić Lewis, Ana. 2011. „Hvarski kampanilizam – stereotipi i podrugljivi etnici otoka Hvara“. *Studia ethnologica Croatica* 23/1: 215-237.
- Rogić, Ivan. 1994. „Hrvatski otoci: sjećanje na pet razvojnih ograničenja“. *Društvena istraživanja* 12-13 (4-5): 437-449.
- Vansina, Jan. 1985. *Oral Tradition as History*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Vučković Juroš, Tanja. 2010. „Kako nastaju kolektivna sjećanja: promišljanja o interakcionističkom modelu kolektivnih sjećanja“ *Revija za sociologiju* 40/1: 79-101.
- Zečević, Divna. 1974. „Usmene predaje kao književna organizacija čovjekova doživljavanja povijesti i prirode!“. *Narodna umjetnost* 10/1: 33-67.
- Zerubavel, Eviatar. 2007. „Društvena sjećanja“. *Diskrepancija* 18, 12: 167-197.

Ana Perinić Lewis

Let Me Tell You About the History!**Oral Traditions Regarding Settlement and Historical Events on the Island of Hvar**

Summary

The division of Hvar to the western (Mediterranean, native) and the eastern (immigrants') part of the island reflects the division to two social groups – two different social memory communities. Through analysing the traditions regarding settlement as a part of social memory and identity construction, the difference between the stories of settlement and forming towns and villages told by the inhabitants of the eastern and the western towns and villages of Hvar has been established. They further show and prove the connection and the right to the inhabited portion of island land. It has been observed that the difference in the collective memory and its verbalisation lies, inter alia, in the native dimension. Along with the traditions regarding settlement, traditions connected with historical events having taken place in a particular island town or village, which event at that time had exercised strong impact on the local community, have also been analysed. These historical events have up to the present remained an important part in the perception of other towns and villages on Hvar regarding the characteristics of a particular town or village and its inhabitants, as well as the basis for stereotyping and a major segment of group identity.

Keywords: oral traditions: the island of Hvar; social memory; traditions regarding settlement; traditions regarding local historical events; island communities' identification.